

LASTEKAITSETÖÖTAJA INFOKIRI SÜGIS 2013

Hea lastekaitsetöötaja!

MTÜ Perede ja Laste Nõuandekeskus jaoks on lastekaitsetöö südameasjaks olnud juba mitmeid aastaid. Nüüd alustasime infokirjade koostamist, mis hakkavad ilmuma Teie e-postkasti kord kvartalis. Infokiri sisaldab juhtumite kirjeldusi, juhtumipõhiseid arutelusid ja muid lastekaitsetöös aktuaalseid teemakäsitlusi.

Ootame ka Teie tagasisidet ja ettepanekuid teemade osas, mis Teie hinnangul kindasti sellise infokirja formaadis käsitlemist vajaksid.

SISUKORD:

Lapse heaolu juhtumipõhine hindamine on lastekaitsetöös endiselt päevakajaline teema. Koostasime Teie töö hõlbustamiseks näidise lastekaitsetöötaja poolt täidetavast lapse heaolu hindamisvormist ja tegevuskavast.

1. lastekaitsetöötaja vorm (sisaldab ka juhtumi kirjeldust) koos heaolu valdkondade komponentide hindamise ja täiendavate kommentaaridega (vaata hindamisvormi lõpus).

2. tegevuskava

Perekonnaõiguse teemadest juristi silme läbi

Samuti pakume lugemiseks kaht lastekaitsetöö juhtumit, mida on kommenteerinud jurist Triin Göttig.

Head lugemist!

„Lapse heaolu hindamise abivahend lastekaitsetöötajale“ on korrigeeritud kujul kättesaadav [siin!](#)

Korrigeeritud versioonist on välja võetud:

Lisas 2 asunud Becki 13 väitega depressiooni küsimustik, mille kohta selgus, et kasutamiseõigus ei laiene esmatasandi spetsialistidele (nagu näiteks lastekaitsetöötajad, pereterapeutid, juhul kui neil pole litsentsi selle testi kasutamiseks).

Lisas 2 asunud enesehinnangu küsimustikud, mis olid eksitavalt ära toodud ebakorrektses vormistuses ja hindamisjuhistega.

Palume Teil kasutada "Lapse heaolu hindamise abivahendi" korrigeeritud versiooni!

Järgnevad näidistabelid pärinevad materjalist: „Lapse heaolu hindamise abivahend lastekaitsetöötajale“.

Peres kasvab 3 last: 5-aastane Liis, 4-aastane Miia ja 2-aastane Miku. Nende ema on 25-aastane noor naine ja kõikidel lastel on erinevad bioloogilised isad, kellest ükski laste elus ei osale. Ükski isa ei maksa lastele ka elatist. Emal on põhiharidus, kuid puudu jääb sotsiaalsetest oskustest ning vanemlikest teadmistest ja oskustest. Peale Miku sündi ei ole ema töökohta leidnud. Praegu elab ema koos meesterahvaga, kellega tutvus vahetult peale Miku sündi. Ema ei tööta. Sissetulekuks on lasterahad ja toetused. Lapsed ei käi kollektiivis. Omavalitsus pakkus emale tugiisiku teenust. Ema keeldus. Liisil on kõnepuue. Miia kõnnib varvaste peal. Miku on oma liigutuste poolest väga kohmakas ja üldiselt püsiv laps. Ema ei ole käinud lastega regulaarselt tervisekontrollis. Liisi puuduliku kõne ja Miia kõnnaku osas ei oska ema

selgitusi anda, ütleb vaid: “küll tuleb veel”. Lapsed jäetakse tihti peale 9-aastase naabritüdruku hoolde, kui ema koos oma uue elukaaslasega tahab minna kodust välja. Pere eluruumideks on 2-toaline korter, mis sisaldab ema tuba, kuhu lapsed ei tohi minna, ja laste tuba. Lastetoa mööblis on magamismadratsid ja üks riul, kuhu on segiläbi visatud laste riided. Laste voodiriided on väga määrdundud, lastetoa põrandal on läbisegi laste riided, mänguasjad, kommipaberid, poolikud õunad, jms. Köögis valitseb suur korralagedus.

Lastekaitsetöötaja on kujundanud emaga koostöösuhte, mille eesmärgiks on välja selgitada tema suutlikkus laste eest hoolitseda ja kõrvalise abi vajadus. Lastekaitsetöötaja alustab lapse eakohaste vajaduste tagamise selgitamisest.

Tabel 2.1. Lapse heaolu järjepidev kaardistamine

Lastekaitsetöötaja vorm

Lapse heaolu	Hea	Rahuldav	Mitte-rahuldav	Kommentaariid ja täpsustused (milles puudused ja tugevused avalduvad). <i>Tugevused märgitud sinisega.</i>
Füüsiline heaolu Pere elutingimused			Pigem mitte-rahuldav	2-toaline korter, <i>lastele sellest üks tuba</i> , ema tuba lastel kasutada ei lubata. Korter ei ole puhas (põrandatel on liiv, sopajäljed ja palju olmeprahti). Laste voodiriided on väga määrdundud. Paljud mänguasjad on katkised ja määrdundud (<i>kodukülastus 12.01.2013</i>).
Pere majanduslik toimetulek		Pigem rahuldav		Lasteraha ja toetused. <i>Võlgasid ega laenusid emal ei ole.</i>
Lapse eakohane toit		Pigem rahuldav		<i>Hommikuti soe tee ja võileib</i> . Mikule puder. Õhtuks on tavaliselt kas puder või makaronid. <i>Ema teeb iga päev lastele süüa.</i> (<i>kodukülastused 12.01.2013 ja 10.02.2013</i>)
Lapse riietus			Pigem mitte-rahuldav	Laste riided on väga määrdundud. Osad riided lastele liiga suured, osa väiksed. Terve talve käisid lapsed ainult kummikutega. (<i>kodukülastus 10.02.2013</i>)
Lapse tervis			Pigem mitte-rahuldav	Liisiga ei ole käidud arstil 3 aastat. Miiaga 2 aastat. Mikuga külastati perearsti 0,5 aastat tagasi. Liisil kõnepuue. Miia „kõnnib varvastel“. Mikk on väga püsiv, liikumine kohmakas, kukub palju, ei mängi üldse. (<i>Info perearstilt ja lisatakse kuupäev.</i>) (<i>kodukülastus 12.01.2013</i>)

Lapse heaolu	Hea	Rahuldav	Mitte-rahuldav	Kommentaariid ja täpsustused (milles puudused ja tugevused avalduvad). <i>Tugevused märgitud sinisega.</i>
Lapse hügieen/puhtus			Pigem mitte-rahuldav	Laste käed, nägu ja kael on väga määrdunud (<i>kodukülastus 12.01.2013</i>) Lastel on mustuse hais. Liis räägib sageli, et „pepu sügeleb“. (<i>Info saadud naabritelt, kelle juures Liis käib aeg-ajalt mängimas</i>) (<i>kodukülastus 10.02.2013</i>)
Emotsionaalne heaolu Lapse suhe emaga/isaga/hooldajaga Hindamisel on lastekaitsetöötaja partneriks lasteaiaõpetaja, klassiõpetaja, aineõpetajad, koolipsühholoog, kliiniline psühholoog, lapse terapeut.		Pigem rahuldav		Kui lapsed on emaga kodus, siis on lapsed oma toas ja ema oma toas või köögis. Kodukülastustel (<i>12.01 ja 10.02.2013</i>) märkas lastekaitsetöötaja, et Miku ei reageerinud ema lahkumisele, kui ema läks korraks naabrite juurde ega ka saabumisele. Kui ema on läheduses, siis Miku ei otsi ema kontakti, eelistab pigem toimetada omaette. NB! Edasiste kodukülastuste käigus on vajalik põhjalikum vanem-laps suhete uurimine, et välja selgitada, kas esineb emotsionaalse hooletussejätmise riski, mis mõjutab lapse/laste emotsionaalset heaolu (tunnete teadvustamine, kontroll, stressijuhtimise võime).
Lapse järelevalve/distsipliin			Pigem mitte-rahuldav	Laste eakohane järelevalve ei ole tagatud siis, kui nad jäetakse kolmekesi 9-aastase naabritüdruku hoolde, ja ka siis, kui nad jäetakse ööseks üksi koju magama (ema jutu järgi teeb ta seda tihti, sest see on ainuke aeg, kus tema saab oma sõbrannadega suhelda). (<i>Kodukülastus 10.02.2013</i>)
Lapse turvalisus			Pigem mitte-rahuldav	Laste turvalisus ei ole tagatud siis, kui nad jäetakse ööseks üksi koju või kui Mikk ja Miia kahekesi õue saadetakse (naabrite kinnitusel teeb ema nii sageli). (<i>naabrite kirjalik avaldus lastekaitsele 05.01.2013; kodukülastus 10.02.2013</i>)
Lapse enesehinnang Lapse emotsionaalne enesekohane hinnang iseendale, mis on kas rahulolev või rahulolematu iseenda suhtes / Vt ka selgitust tabeli lõpus		Pigem rahuldav		Liisil ja Miial ei ole igapäevaselt võimalusi võrrelda oma teadmisi ja oskusi teiste lastega, kuna nad ei käi lasteaias ja kodu juures ei ole neil ka eakaaslastest mänguseltsilisi. Puudub info, kui palju tegeleb ema lastega ja annab nendele koostegutsemise käigus tagasisidet nende teadmiste ja oskuste kohta.
Sotsiaalne heaolu Vanematevaheline suhe				Ema arvamus on, et tema suhe elukaaslasega on hea. Ema ei osanud välja tuua, kuidas uus elukaaslane teda igapäevaselt majapidamises abistab ja kuidas suhtub lastesse.

Lapse heaolu	Hea	Rahuldav	Mitte-rahuldav	Kommentaariid ja täpsustused (milles puudused ja tugevused avalduvad). <i>Tugevused märgitud sinisega.</i>
Lapse suhe lähivõrgustikuga				Lapsed ei ole kunagi näinud oma vanaema ega vanaisa, kes väidetavalt on aastate eest lõpetanud igasuguse suhtluse oma tütreaga.
Lapse käitumine				Miku on kohmakas, püsimatu, ei oska mänguasjadega ringi käia (raputab, viskab). Liisi kõne areng ja eneseväljendus ei ole eakohased, tüdruk on sageli pahur ja agressiivne. Miia eelistab õues viibimisele toas olemist, sest ta ei jõua õues Liisiga sammu pidada (<i>kodukülastused 12.01; 10.02; 05.03.2013</i>)
Kognitiivne heaolu Lapse võimete ja oskuste arendamine. Hindamisel on lastekaitsetöötaja partneriteks lasteaiaõpetajad, kooliõpetajad, klassijuhataja, terapeut, kliiniline psühholoog, koolipsühholoog.				Kodus ei ole laste jaoks piisavalt arendavaid ja eakohaseid mänguasju. Ema väitel meeldib lastele väga oma toas mängida, „nad ei soovi vaadata raamatuid ega minuga midagi koos teha“ (<i>kodukülastused 12.01; 05.03.2013</i>)
Lapse toimetulek lasteaias/koolis				Lapsed on kodused. Ei ole lasteasutuse järjekorda pandud. (<i>kodukülastus 10.01.2013</i>). <i>Lapsed on alates veebruarist 2013 lasteaia järjekorras.</i>
Vanemate koostöö kooli/lasteaia, teiste spetsialistidega			Pigem mitte-rahuldav	Ema ei ole laste erivajadustest lähtuvalt spetsialistide poole (neuroloog ortopeed, logopeed) pöördunud. <i>Lastekaitsetöötajaga on ema valmis koostööd tegema.</i>

Mis takistab vanema rolli täitmist:

- Vanem kasvatab lapsi üksinda**
- Vanemate sõltuvusprobleem (alkohol, suitsetamine, narkootilised ained)
- Vanemlike teadmiste ja oskuste puudumine**
- Laste erivajadused**

- Vanemate tervis: füüsiline tervis, psüühikahäire, vaimne puue
- Tööhõive (töötu, töötab, õpib, töövõimetu)**
- Vanemate majanduslik toimetulematus
- Sotsiaalne ebakompetentsus**

Laste heaolu paremaks tagamiseks on vajalik:

Lastekaitsetöötaja motiveerib ema tegema koostööd tugiisikuga.

Tugiisikuga koostöös pannakse paika laste heaolu tagamist toetav tegevuskava:

- Perearst annab saatekirjad eriarstidele;
- Eriarstid ja logopeed on lapsed üle vaadanud;
- Lapsed ei ole üksi kodus ja õues;
- Lastele on lasteaiakohad;
- Laste riided on puhtad, ilmastikule vastavad;
- Kodu on puhas, lastel on puhtad voodiriided;
- Ema otsib tööd;
- Igapäevaste tulude/kulude analüüs.

Emotsionaalse heaolu hindamisest / Lapse suhe ema ja isa või esmase hooldajaga.

Abiks küsimustikud lisas:

Abistavad küsimustikud vanema ja lapse vahelise suhte hindamiseks: beebiealisele lapsele (0–1 eluaastat); lasteaiaaialisele lapsele (1–6 eluaastat); kooliealisele lapsele (7–18 eluaastat).

Lapse enesehinnangu selgitamisel on abiks lasteaiaõpetajad, klassiõpetajad, klassijuhataja, lapse terapeut, psühholoog, jms.

Lapsevanem on esmane lapse enesehinnangu kujundaja ja seda igapäevaselt lapse eest hoolitsemise kaudu (lapse vajaduste mõtestamine ja nendele õigeaegne ja lapsest lähtuv vastamine) lapse teadmiste, oskuste, käitumisele tagasiside andjana, mis kujundab lapse arusaama sellest “kes/mis ma olen”; “kas ma teen asju hästi, saan hakkama”; “kas ma olen vanemate jaoks oluline”.

Lapse hinnang sotsiaalsele minale (enesehinnangu komponent) kujuneb suhetest teistega (eakaaslased, õed-vennad).

Tabel 3. Tegevuskava lapse heaolu tagamiseks ja vanemlikkuse toetamiseks

Selle tabelisse kirjutatakse eesmärgid, mis tulenevad otseselt lapse heaolu tabeli täitmisel ilmnenu puudujääkidest.

Lastekaitsetöötaja motiveerib ema tegema koostööd tugisikuga.**Tugisikuga koostöös pannakse paika laste heaolu tagamist toetav tegevuskava:**

Perearst annab saatekirjad eriarstidele.

Lapsed on alati järelvalve all.

Laste riided on puhtad, ilmastikule vastavad.

Ema otsib tööd.

Ema tegeleb lastega.

Eriarstid ja logopeed on lapsed üle vaadanud.

Lastele on olemas lasteaiakohad.

Kodu on puhas, lastel on puhtad voodiriided.

Igapäevaste tulude/kulude analüüs.

Eesmärk	Alaesmärk	Tegevused/teenused	Ajakava	Teenuse/ tegevuse maksumus	Eesmärgi elluviimise eest vastutav isik
Füüsiline heaolu	Laste riided on puhtad, ilmastikule vastavad. Kodu puhas	Tugisik õpetab ema pesu pesemisel, laste riiete korrastamisel, jms	Märts-aprill		Tugisik ja ema
	Saatekirjad eriarstidele	Tugisik juhendab ema	Märts		
	Eriarst ja logopeed lastele	Tugisik juhendab ema			
	Lapsed on alati järelvalve all	Tugisik juhendab ema, tehakse koostööd ka naabritädiga			
Emotsionaalne heaolu	Ema mõistab paremini laste vajadusi ja laste käitumist	Tugisik juhendab ema konkreetsetele situatsioonidele tuginedes	(lisatakse vastavalt olukorrale)		(lisatakse vastavalt olukorrale)

Eesmärk	Alaeesmärk	Tegevused/teenused	Ajakava	Teenuse/ tegevuse maksumus	Eesmärgi elluviimise eest vastutav isik
Sotsiaalne heaolu	Lapsed on lasteaiakoha järjekorras.	(lisatakse vastavalt olukorrale)	(lisatakse vastavalt olukorrale)		(lisatakse vastavalt olukorrale)
Kognitiivne heaolu	Lapsed on lasteaiakoha järjekorras. Ema tegeleb lastega.	(lisatakse vastavalt olukorrale)	(lisatakse vastavalt olukorrale)		(lisatakse vastavalt olukorrale)

Allkirjastanud:

.....

.....

Marii“ juhtum

Marii on noor naine, kelle kaks last (3- ja 5-aastane) kasvavad tema õe peres. Mariilt on hooldusõigus ära võetud ja õde on laste eestkostja. Lapsed otsustati eestkostele paigutada seetõttu, et Mariil ei ole piisavalt sotsiaalseid oskusi ega tahet oma laste eest igapäevaselt hoolitseda (lapsed olid alatoidetud, lastega koos rändas ta ühest kohast teise, samuti ei suutnud ta tagada laste eakohast järelevalvet jms). Marii vaimset tervist ei ole spetsialistid hinnanud, kuid on kahtlus, et tal on kerge intellektipuue. Mariil ei ole oma elamispinda, vaid ta rändab ühe sugulase juurest teise juurde. Samuti puudub tal oskus igapäevaselt oma finantsressurssidega majandada. 2013. aasta algul rasestus Marii kolmandat korda ja tänavu sügisel sünnitab ta kolmanda lapse.

Lastekaitsetöötaja mure on eelkõige sündiva lapse heaolu tagamine. Lastekaitsetöötaja palus Mariid, et ta raseduse ajal teda 1 kord kuus külastaks, et lastekaitsetöötaja saaks olla kursis sellega, kas Marii käib regulaarselt arsti juures ning kas rasedus kulgeb komplikatsioonideta. Kuid küsimus on, kas Marii suudab sündiva lapse eest piisavalt hästi hoolitseda, et tagada lapse eakohane areng, turvalisus ja heaolu laiemalt. Varasemalt on lastekaitsetöötajal Mariiga koostööst see kogemus, et ta ei olnud valmis koostööks, ei lasknud lastekaitsetöötajat sisse või esitas hädavalesid oma asukoha osas (kus parasjagu lastega viibib). Lastekaitsetöötajal on fikseeritud viis teiste omavalitsuste pöördumist („ema väikeste lastega viibib kellegi elamispinnal, kus toimub alkoholi tarvitamine; lapsed jäetud omapäi; laste jaoks pole süüa“).

Lastekaitsetöötajal on dokumenteeritud varasem koostöö Mariiga (kodukülastusaktid; perearstide hinnangud laste tervisele; politsei info väljakutsete osas Marii elamispinnale, kui seal toimusid lärmakad pidustused, kus viibisid ka lapsed; naabrite avaldused laste olukorra kohta; Mariile pakutud toetavad teenused (sh tugiisiku teenus). Kogutud info plaanib lastekaitsetöötaja kokku koondada, kasutades lapse heaolu hindamisvormi.

I. Kas on õigustatud Mariile eestkostja määramine? Hinnata, kas ta on teovõimeline või mitte?

Kui vanem ei ole täieliku teovõimega, on võimalik kohtu korras eestkoste määramise menetluses teha ekspertiis ja välja selgitada, kas tegemist on piiratud teovõimega või mitte, ning millises ulatuses on teovõime piiratud. Aluse eestkoste määramiseks täisealisele isikule näeb ette PKS § 203 jj.

Kohus määrab täisealisele eestkostja tema enda, tema vanema, abikaasa või täisealise lapse või valla- või linnavalitsuse avalduse alusel või omal algatusel.

Kui vanem on piiratud teovõimega, ei ole tal PKS § 139 järgi õigust last esindada ja ta teostab lapse suhtes isikuhooldusõigust koos lapse seadusliku esindajaga (nt KOV-iga, kui füüsilisest isikust eestkostjat ei ole võimalik määrata). **Juhul kui KOV või juriidiline isik on määratud Mariile eestkostjaks, on ka see võimalus, et kohus laiendab eestkostja ülesandeid nii, et ta saab anda Marii asemel nõusoleku lapsendamiseks.**

Kuna PKS § 139 lg 2 järgi eelistatakse vanema ja esindaja arvamuse lahkumineku korral vanema arvamust, siis ei ole teovõime piiramise variant kõikidel juhtudel ilmselt siiski kõige otstarbekam. See, et Marii teeks laste isikuhooldusõigust puudutavaid otsuseid koos laste seadusliku esindaja (kas siis tädiga, kes on eestkostjaks määratud, või KOV-iga) ei ole ilmselt ka antud kaasuse puhul eesmärgiks.

II. Hooldusõiguse piiramine enne lapse sündi?

Eesti perekonnaseadus ei näe otseselt ette, et võiks sekkuda enne lapse sündi, et piirata vanema hooldusõigust PKS § 134 alusel. Võiks vaid sekkuda sellest vaatevinklist, et teha midagi sündimata lapse kaitseks, ehk teha lapse emale ettekirjutusi, mis toetaksid eostatud loote heaolu, nt alkoholi, narkootikumide tarbimisest hoidumine (PKS § 134).

III. Lapsendamine?

Üks võimalus on, et vanem annab nõusoleku lapsendamiseks. (Võimalusel leida lapsendajapere, kes on nõus suhtlema kahe vanema lapse eestkostjaperega.)

IV. Hooldusõiguse peatamine (PKS § 140) või piiramine (PKS § 134 jj) pärast lapse sündi?

Perekonnaseadusest tulenevalt on olemas veel ka võimalus vanema hooldusõigus peatada (PKS § 140). Selleks on vajalik esitada kohtule avaldus ja põhjalik hinnang selle kohta, millised vanemlikud ressursid toetavad/piiravad sündinud lapse heaolu tagamist (lapse heaolu hindamisjuhend).

***Põhimõte:** PKS § 134 jj puhul tuleb meeles pidada, et ühelgi lapsel ei ole nõudeõigust "ideaalsetele vanematele" ega ka optimaalsele hoolitsusele/kasvatusele ning et riiklik sekkumine piirdub ohu ärahoidmisega. Kindlasti ei ole lubatud lahutada last vanema(te)st põhjusel, et on olemas teisi isikuid või asutusi, kes suudaksid pakkuda lapsele paremat kasvatust ja hoolitsust.*

Seda põhimõtet rõhutab oma lahendites läbivalt ka Euroopa Inimõiguste Kohus. Selliselt ei ole seda küll välja öelnud Eesti Vabariigi Riigikohus, kuid ka nende poolt on läbivalt rõhutatud põhimõtet, et PKS § 134 alusel riigi poolt sekkumine on äärmuslik meede ja ennekõike tuleb kasutada muid toetavaid abinõusid, kui ohtu on võimalik nendega ära hoida.

Põhjuseks on see, et vanema õiguse näol on tegemist vanemale põhiseadusest tuleneva põhiõigusega, millesse sekkumine teiste isikute poolt ei ole kergekäeliselt lubatud.

Tegemist võib olla ka olukorraga, kus on põhjendatud kahtlus lapse heaolu ohustamisest tulevikus, lähtudes minevikus aset leidnud sündmustest. See kehtiks ka antud juhul, kus emal on juba kaks last, kelle eest ta ei ole hoolitsenud. Ka Eesti kohtupraktika on arvestanud selliste minevikus aset leidnud sündmustega, nii et põhimõtteliselt ei pea sekkumiseks ootama olukorda, kus lapse heaolu ohtu satub. Saksamaa seadusandjad on pidanud isegi vajalikuks muuta seadust (meie mõistes PKS § 134) ning tuua selles sättes esikohale mõte, et sekkumise õigus on võimalikult vara just ohu ärahoidmise eesmärgil.

PKS § 134 alla mahuvad põhimõtteliselt ka sellised vanemate käitumismustrid nagu alkoholism, sõltuvus narkootikumidest või siis suutmatus/tahtmatus oma hooldusõigust teostada. Antud kaasuse puhul on minu arvates tegemist vägagi klassikalisel kujul PKS § 134 juhtumiga.

PKS § 140

Hooldusõiguse teostamise pikemaajalise takistuse väljaselgitamine toimub kohtu poolt omal algatusel. See põhimõte ei anna aga õigust määrata puudutatud isikule psühhiaatrilist ekspertiisi vastu tema tahtmist. Selleks ei anna alust perekonnaseadus. Kui aga isik on piiratud teovõimega, annavad perekonnaseadus ja tsiviilkohtumenetluse seadustik kohtule õiguse alustada omal algatusel eestkostja määramise menetlust ning selle raames teostada ka psühhiaatriline ekspertiis.

PKS § 140 rakendusallas kuuluvad nii füüsilised kui ka vaimsed haigusseisundid, mis (veel) ei mahu PKS §-de 139 või 134 jj alla, aga mis oma olemuselt ohustavad lapse heaolu, nt eelkõige alkoholism, aga ka muud psüühikahäired.

Piiritlemine, kas on tegemist PKS § 139, 140 või 134 olukorraga, ei ole alati kerge, samuti on võimalik, et rakendusala osaliselt kattuvad. Nii nagu füüsiline haigus, võib ka vaimne häire viia selleni, et vanem ei suuda hooldusõigust teostada, ilma et tema seisund oleks saavutanud sellise astme, mille puhul vanemal niikuinii lapse esindamisõigust PKS § 139 alusel ei oleks (piiratud teovõime tõttu). Kui aga selliste seisundite puhul on kaheldav, kas PKS §-de 139 või 140 eeldused on täidetud, siis tuleb rakendada PKS §-s 134 jj ette nähtud abinõusid (kui selle sätte eeldused on täidetud).

Igal juhul tuleb aga seejuures (kui tegemist on vaimselt/psüühiliselt haigete vanematega) arvestada sellega, et põhjalikult tuleb kaaluda põhiseadusest tuleneva vanema põhiõiguse ja lapse põhiõiguse vahel saada tema võimetele ja vajadustele vastavat hoolitsust. PKS §-i 134 jj järgsed abinõud tulevad kõne alla, kui kõik muud võimalikud abinõud/meetmed ei ole tulemust andnud, välja arvatud juhul, kui lisaks vanema vaimsele/psüühilisele puudele leiab aset ka lapse heaolu ohustamine. Viimasel juhul võib sekkuda kohe ning ei pea eelnevalt läbi käima kõikvõimalike muude toetavate abinõude pakkumist.

Järelikult saab PKS §-i 140 rakendada eelkõige siis, kui on kindel, et vanem ei saa oma haiguse tõttu pikemat aega vanema hooldusõigust teostada, aga ei saa või oleks raske välja selgitada, kas sellise häire õiguslikuks tagajärjeks võiks olla piiratud teovõime. Osapooltele on sellega igal juhul tagatud õigusselgus.

Kui kohtu poole pöördumise põhjuseks on psüühikahäire või haigus, siis ei pea kohus tingimata kindlaks tegema, kas tegelikult vastav haigus esineb või mitte. Pigem tuleb välja selgitada, kas see kujutab ohtu lapse heaolule ning mida tähendaksid PKS §-is 140 ette nähtud tagajärjed vanematele. Kui vanem keeldub psühhiaatrilisest uuringust, siis ei ole võimalik seda tema tahte vastaselt läbi viia. Siiski on kohtul võimalik sellisest käitumisest vastavad järeldused teha, sest esiplaanile seatakse lapse heaolu. Lubatud ei ole aga "kahtlaste juhtumite" puhul koheselt rakendada PKS §-i 140, vaid sellisel juhul tuleks pigemini kohaldada PKS §-is 134 ette nähtud meetmeid.

Oluline on aga meeles pidada, mida Riigikohus oma lahendis 3-2-1-121-12 rõhutas, et "Maa- ja ringkonnakohus lähtusid asja lahendades õigesti ülalmärgitust, kuid asusid väärtalt seisukohale, et PKS § 134 lg 1 mõttes saab lapse heaolu või vara ohustamise korral vähem piirava abinõuna kohaldada hooldusõiguse peatamist PKS § 140 mõttes". See tähendab, et ei ole nii, et kui lapse heaolu on ohus, kuid kardetakse, et kui esitatakse taotlus PKS § 134 alusel, et siis kohus seda ei rahulda, sest meil on Riigikohtu lahend, mis ütleb, et piiramine on äärmuslik meede, ning seetõttu esitatakse pigem avaldus PKS § 140 alusel, et see oleks nagu kuidagi vähem vanema õigusi piirav meede ja ehk selle alusel ikka kohus avalduse rahuldab! Seega küsimus oli sellest, et PKS § 140 eeldused ei olnud selles kaasuses täidetud, mistõttu ei olnud õige kohaldada PKS §-i 140 ja hooldusõiguse peatada.

Võimalik on taotleda kohtult ka esialgset õiguskaitset, kuid kui pöördutakse taotlusega peatada vanema hooldusõigus PKS § 140 alusel, siis ei saa esialgse õiguskaitse taotlus olla suunatud sellele, et peatada hooldusõigus juba menetluse ajaks, kuna sellisel juhul tähendaks see otsuse ettelangetamist küsimuses, mida alles hakatakse menetluse käigus sisuliselt arutama. Seega on pigem võimalik taotleda muid esialgseid last kaitsvaid abinõusid.

Väljavõte Riigikohtu lahendist nr 3-2-1-13-11 (4. mai 2011)

Ülaltoodu kohaselt on vanemalt lapse suhtes isikuhooldusõiguse täielik äravõtmine äärmuslik meede. Vanema õigusi piiravate abinõude rakendamisel peab kohus kaaluma nii lapse huve kui ka vanema õigusi ning kohaldama lapse heaolu tagamiseks vanema õigusi kõige vähem piiravaid abinõusid. Abinõu valikul peab kohus arvestama perekonnaautonoomia põhimõttega ning eelistama võimalusel selliseid abinõusid, mis toetavad perekonda ja aitavad vanema ja lapse sidet tugevdada või taastada. Sellest tulenevalt võib kohus kohaldada abinõusid, mis lahutavad vanema ja lapse, sh eraldada lapse vanemast ja võtta vanemalt isikuhooldusõiguse lapse suhtes täielikult ära, üksnes juhul, kui vanema ja lapse õigussuhet toetavad abinõud ei ole andnud soovitud tulemust või on ilmne, et toetavate abinõudega ei ole võimalik ohtu lapse heaolule kõrvaldada. Arvestades perekonnaelu puutumatusse põhimõtet peavad kohtu kohaldatavad abinõud olema eesmärgipärased ja proportsionaalsed.

Kolleegium rõhutab, et vanema intellektipuue, vaimne alaareng ning vaimse tervise seisundist tingitud püsiv toimetulekuhäire ei anna iseenesest alust võtta 1. juulil 2010 jõustunud PKS § 134 lg 1 ja § 135 lg 2 alusel vanemalt täielikult ära lapse suhtes isikuhooldusõigus. Isik, kes vaimuhaiguse, nõrgamõistuslikkuse või muu psüühikahäire tõttu ei suuda kehtvalt oma tegudest aru saada või neid juhtida, on tsiviilseadustiku üldosa seaduse (TsÜS) § 8 lg 2 teise lause järgi piiratud teovõimega isikuks. Täisealise isiku piiratud teovõime mõjutab isiku tehtavate tehingute kehtivust TsÜS § 8 lg 2 kolmanda lause järgi siiski üksnes ulatuses, milles ta ei suuda oma tegudest aru saada või neid juhtida. Kui täisealisele isikule on määratud eestkostja, eeldatakse TsÜS § 8 lg 3 järgi, et isik on piiratud teovõimega ulatuses, milles on talle eestkostja määratud. Sõltumata täisealise isiku teovõime piiratud ulatusest nähakse 1. juulil 2010 jõustunud PKS § 139 lg-s 1 ette, et piiratud teovõimega vanemal ei ole õigust oma last esindada ja et ta teostab lapse suhtes isikuhooldusõigust koos lapse seadusliku esindajaga. Kui esindusõigust ei ole lapse kummalgi vanemal, sh lapsel on üksnes piiratud teovõimega vanem, tuleb lapsele PKS § 171 lg 1 järgi määrata eestkostja, kellele kuulub PKS § 172 järgi nii lapse isiku- kui ka varahooldusõigus ning kes on PKS § 179 lg 1 järgi lapse seaduslikuks esindajaks. Viidatud sätetest tulenevalt leiab kolleegium, et üksnes vanema piiratud teovõime ei anna alust võtta vanemalt täielikult ära lapse suhtes isikuhooldusõigust. Pigem tuleb sellises olukorras kohaldada kohtul vanema ja lapse suhet toetavaid meetmeid, sh määrata lapsele eestkostja, kes last esindab ja kellega koos teostab piiratud teovõimega vanem lapse suhtes isikuhooldusõigust. Kolleegium juhib tähelepanu ka sellele, et PKS § 176 lg 1 järgi täidab kuni eestkostja määramiseni eestkostja ülesandeid lapse rahvastikuregistrisse kantud elukohajärgne valla- või linnavalitsus, kui eestkoste seadmise eeldused on täidetud.

Isikuhooldusõiguse täielikuks äravõtmiseks ei anna iseenesest alust asjaolu, et vanem ei tule oma igapäevaelu korraldamisega iseseisvalt toime ja vajab toetatud elamise teenust. Kui vanem saab tugiisiku abiga igapäevaelu korraldamisega hakkama ning soovib ja suudab näidustatud abi saades lapse eest hoolitseda, ei ole kohtul alust rakendada abinõusid, mis on suunatud vanema ja lapse lahutamisele. Vanemat ja last lahutavate abinõude rakendamine ei oleks sellises olukorras üldjuhul eesmärgipärane ega proportsionaalne meede.

Lisaks märgib kolleegium, et vanema õiguste piiramiseks, sh isikuhoolduse täielikuks äravõtmiseks ei anna iseenesest alust ka asjaolu, et last soovitakse lapsendada ja vanem ei anna lapse lapsendamiseks nõusolekut. Iseenesest ei ole 1. juulil 2010 jõustunud PKS § 152 lg 5 järgi vanema nõusolekut lapsendamiseks vaja juhul, kui vanem on kehtvalt võimetu avaldust esitama või kui tema viibimiskoht ei ole kehtvalt teada või kui vanemalt on lapse isikuhooldusõigus PKS § 135 alusel täielikult ära võetud. Kolmandate isikute soov last lapsendada, ei anna PKS § 134 lg 1 ja § 135 lg 2 järgi alust vanema õiguste piiramiseks. Kohus peab vanema õigusi piiravaid abinõusid rakendades lähtuma perekonnaelu puutumatusse põhimõttest (PS § 26) ja sellest, et eelkõige on lapse vanemal õigus ja kohustus last kasvatada ja tema eest hoolitseda (PS § 27 lg 3)."

Väljavõte Riigikohtu lahendist (14.11.2012) nr 3-2-1-121-12:

14. Asjas on õiguslik küsimus eelkõige selles, kas kohtud peatasid õigesti puudutatud isikute I ja II hooldusõiguse nende kuue alaealise lapse suhtes.

Kolleegiumi hinnangul tõlgendasid ja kohaldasid kohtud vääralt PKS § 140 ja asusid asjas tuvastatud asjaolusid arvestades vääralt seisukohale, et vanemate hooldusõigus tuleb viidatud sätte alusel peatada.

PKS § 140 lg 1 järgi peatab kohus vanema hooldusõiguse, kui vanem on kestvalt võimetu lapse hooldusõigust teostama. Kolleegiumi hinnangul tähendab vanema kestev võimetus hooldusõigust teostada viidatud sätte mõttes seda, et vanema hooldusõiguse teostamine on pikema aja jooksul faktiliselt takistatud. Selles tulenevalt saab vanema hooldusõiguse peatada eelkõige juhul, kui vanem ei saa hooldusõigust pikema aja vältel oma eemaloleku või muu kõrvalise takistuse tõttu teostada, sh vanema vangistuse, raske haiguse või teadmata kadumise korral. Viidatud sätte mõtteks on tagada lapse huvide kaitse olukorras, kus lapsel on küll hooldusõiguslik vanem õiguslikus mõttes olemas, kuid tegelikult ei saa hooldusõiguslik vanem lapse õigusi ja huve kaitsta ega lapse heaolu tagada. Lapse huvides tuleb sellisel juhul vanema hooldusõigus peatada.

Hooldusõiguse peatamise korral säilib vanemal küll hooldusõigus, kuid tal ei ole õigust seda teostada (PKS § 140 lg 3) ning tema asemel peab keegi teine lapse õigusi ja huve kaitsma. Sellises olukorras jääb üldjuhul lapse suhtes hooldusõigust teostama lapse teine hooldusõiguslik vanem üksi või kui lapse teisel vanemal ei ole hooldusõigust, saab talle ainuhooldusõiguse üle anda (PKS § 140 lg 4). Kui lapsel ei ole teist vanemat või kui teisele vanemale ainuhooldusõiguse üleandmine ei vasta lapse parimatele huvidele, ei ole lapsel seaduslikku esindajat ning lapsele tuleb vanema hooldusõiguse peatamise korral määrata PKS § 171 lg 1 alusel eestkostja.

Kuna asjas ei ole esitatud ega tuvastatud asjaolusid, mis annaksid ülalmärgitud arvestades alust kohaldada PKS § 140, on nii maa- kui ka ringkonnakohus vääralt peatanud puudutatud isikute I ja II hooldusõiguse.

15. Nii maa- kui ka ringkonnakohtu määruse põhjenduste kohaselt hoolivad puudutatud isikud I ja II oma lastest, on laste eest hoolitsenud ning soovivad ka edaspidi laste suhtes hooldusõigust teostada, kuid nad ei tule toime oma elu korraldamise ja laste eest hoolitsemisega ega suuda tagada laste normaalset arengut.

Olukorras, kus laps on jäetud hooletusse või lapse heaolu ja/või vara on ohustatud vanema suutmatuse tõttu täita oma kohustusi lapse vastu, ei ole ülalmärgitud põhjendustel kolleegiumi hinnangul õige vanema hooldusõigust peatada. Selliste asjaolude ilmnemisel peab kohus kohaldama ohu ärahoidmiseks PKS § 134 lg 1 järgi vajalikke abinõusid vastavalt sellele, milline oht last ähvardab. Kolleegium jääb varem väljendatud seisukoha juurde, et perekonnaautonoomiast tulenevalt on eelkõige vanemal õigus oma last ise kasvatada. Vanemalt lapse suhtes isikuhoolduse täielik äravõtmine on äärmuslik meede ning lapse heaolu tagamiseks tuleb kohaldada vanema õigusi kõige vähem piiravaid abinõusid, s.o abinõusid, mis on ohtu arvestades eesmärgipärased ja proportsionaalsed. Seejuures tuleb eelistada abinõusid, mis toetavad perekonda ja aitavad vanema ning lapse sidet tugevdada ja taastada (vt Riigikohtu 4. mai 2011. a määrus tsiviilasjas nr [3-2-1-13-11](#), p 14).

Maa- ja ringkonnakohus lähtusid asja lahendamises õigesti ülalmärgitust, kuid asusid vääralt seisukohale, et PKS § 134 lg 1 mõttes saab lapse heaolu või vara ohustamise korral vähem piirava abinõuna kohaldada hooldusõiguse peatamist PKS § 140 mõttes.

16. Kuna kohtud tuvastasid asjaolud, millest nähtub, et laste heaolu on olnud peres kasvades ohustatud, ei saa kolleegium määruskaebusi täielikult rahuldada ega jätta avaldust vanemate hooldusõiguse äravõtmiseks täielikult rahuldamata, nagu soovivad puudutatud isikud I ja II. Kolleegiumi hinnangul tuleb asi saata maakohtule uueks läbivaatamiseks, et selgitada, kas ja milliseid abinõusid on laste huvides vaja kohaldada.

Selleks tuleb asja uuel läbivaatamisel maakohtul selgitada, milline oht ähvardab lapsi vanemate juures kasvades ning milliste abinõudega on võimalik seda ohtu ära hoida. Seejuures tuleb täpselt tuvastada, milline oht ähvardab iga üksikut last peres kasvamise korral, ning selgitada, millised oleksid vanemate hooldusõigust kõige vähem piiravad abinõud, millega on võimalik iga lapse puhul oht tema heaolule ja/või varale kõrvaldada. PKS § 134 lg 1 järgi tuleb kohtul kohaldada ohu ärahoidmiseks vajalikke abinõusid, sh võib kohus PKS § 134 lg 3 järgi teha lapse heaolu ohustamise korral eelkõige vanema asemel lapse kohta hooldusõigusest tulenevaid otsuseid, hoiatusi ja ettekirjutusi ning kehtestada keelde, samuti kohustada vanemaid järgima kohtu määratud asutuse hooldusjuhiseid. Ühtlasi võib kohus isiku- või varahooldusõigust piirata teatavate toimingute või teatavat liiki toimingute tegemise keelamisega. Asjaolu, et vanemad ei tule iseseisvalt toime pere igapäevaelu korraldamise ja laste arendamisega ning vanematel napib vahendeid pere ülalpidamiseks, ei anna iseenesest veel alust vanematelt laste suhtes isikuhooldusõigust täielikult ära võtta ega lapsi perest eraldada. Sellises olukorras on kolleegiumi hinnangul üldjuhul põhjendatud osutada vanematele abi ja juhendada vanemaid laste kasvatamise küsimustes, nagu leidis õigesti ka ringkonnakohus."

Miili“ juhtum

Miili ja tema abikaasa on õppinud lihtsustatud õppekavaga koolis. Neil on 2 ühist last (5-aastane Mihkel ja 12-aastane Madis). Madis on käinud 5 aastat tavakooli tavaklassis ning vanemad keelduvad igasugusest koostööst kooli ja lastekaitsetöötajaga selles osas, et arutada, kas Madisele sobiks lihtsustatud õppekavaga õpe. Nimelt on Madis korranud nii esimest kui ka teist klassi ja sellele vaatamata on tema akadeemilised teadmised väga kesised. Hinnateks on eranditult kolmed. Samuti ei ole Madisel koolis sõpru ning ta tunneb ennast teiste poolt tõrjutuna.

Juba kaks aastat on püütud perega koostööd teha, et aidata neil mõista, et Madisele sobiks paremini teine õppevorm, et ta kogeaks ka eduelamusi, ning et tema õpimotivatsioon täielikult ei kaoks. Kuna koostöö vanematega ei ole õnnestunud, siis on lastekaitsetöötaja kaalunud järgmisi samme: a) avalduse esitamine kohtusse palvega teha perele ettekirjutus, mis kohustab neid tegema lastekaitsetöötajaga koostööd selles osas, et alates 2013. aasta sügisest asuks Madis õppima kooli, kus on lihtsustatud õppekavaga klass; b) piirama kohtu kaudu vanemate otsustusõigust lapse hariduse omandamisega seotud küsimustes ja andma selle otsustusõiguse ajutiselt üle kohalikule omavalitsusele.

a) aluseks oleks siin PKS § 134 lg 3: kohus võib lapse heaolu ohustamise korral teha vanemale ettekirjutuse, antud juhul siis nt ettekirjutus kohustada vanemaid tegema lastekaitsetöötajatega koostööd.

Asja nimetus võiks sellisel juhul olla "... linna/valla avaldus Miilile ja tema abikaasale tegemiseks tema poja Madise osas koostöö tegemiseks valla/linnaga ning haridusasutustega, et Madis saaks alustada alates sügisest 2013 õpinguid lihtsustatud õppekavaga klassis".

Samal ajal on võimalik koos avaldusega esitada ka esialgse õiguskaitsse rakendamise taotlus, milles paluda kohut kohustada Miilit ja tema abikaasat kohtumenetluse ajal pöörduma Madisega õppenõustamiskomisjoni Madisele sobiva õppevormi väljaselgitamiseks.

Kui menetluse käigus selgub, et vanemad siiski koostööd ei tee, saab juba edasi taotleda vanemate hooldusõiguse piiramist õiguse osas otsustada kooli ja haridust puudutavaid küsimusi, mis on punkti b teema (vt allpool).

Avaldus ettekirjutuse tegemiseks ei piira vanema hooldusõigust ning lõppkokkuvõttes on vanema(ad) see/need, kes teevad lõpliku otsuse uude kooli mineku osas.

b) avaldus (PKS § 134 alusel) vanema hooldusõiguse piiramiseks lapse hariduse omandamisega seotud küsimustes ning valla/linna erieestkostjaks määramiseks nendes küsimustes.

P.S Kui taotletakse hooldusõiguse piiramist ainult ema osas ning isal on ka hooldusõigus olemas, siis on isal õigus otsustada last puudutavaid küsimusi, seega tuleks antud juhul, kui kaasuses on juttu vanematest, taotleda hooldusõiguse piiramist mõlema vanema suhtes.

Kui mõlema vanema suhtes on hooldusõigust piiratud, määrab kohus lapsele nendeks küsimusteks, mille osas on hooldusõigust piiratud, erieestkostja.

PKS § 134 lg 3 võimaldab küll põhimõtteliselt taotleda kohtult väga erinevaid asju, nt taotletakse hoopis seda, et kohus teeb vanema asemel lapse kohta hooldusõigusest tulenevaid otsuseid. Siinkohal oleks mõeldav, et kohtu otsus sisaldab vajalikku nõusolekut, mida vanem konkreetsel juhul keeldub andmast (nt tuleks see kõne alla meditsiiniliste küsimuste puhul – kohtu poolt vanema asemel tehtav otsus võib sisaldada seejuures nõusolekut lapse raviks). Kooli vahetamise puhul siiski, kui mõelda, mida koolivahetus endaga kaasa toob – tuleb sõlmida leping, siis ilmselt siin ikkagi ei ole sellist olukorda, kus piisab sellest, et kohus teeb otsuse, et laps läheb mingisse konkreetsesse kooli, vaid seda küsimust saaks ikkagi lahendada nii, et kui vanema hooldusõigus on haridusküsimustes piiratud, siis vahetab realselt kooli (s.h sõlmib uue lepingu) kohtu määratud erieestkostja.

Näide omavalitsuse avaldusest PKS §134 lähtuvalt:

2-11-61173

Tallinna linna avaldus K S'ile ettekirjutuse tegemiseks tema poja E S'i osas koostöö tegemiseks Lasnamäe Linnaosa valitsuse, haridus- ja raviasutustega ning Lasnamäe Linnaosa valitsuse hooldusjuhiste järgimiseks E S'i kasvatamisel.

Koos esitatud avaldusega esitas avaldaja ka esialgse õiguskaitsse rakendamise taotluse. Avaldaja palub kohtult esialgset õiguskaitsset ning K S'i kohustamist pöörduma kohtumenetluse ajal E S'iga arstide vastuvõtule ning täitma nende poolt lapsele määratud raviskeemi, pöörduma õppenõustamiskomisjoni E S'ile sobiva õppevormi väljaselgitamiseks ja osalema Lasnamäe Linnaosa Valitsuses lastekaitse spetsialisti juures juhtumiplaani koostamisel ning täitma seda.

Kohus määras esialgse õiguskaitse taotlust lahendades:

1. Rahuldada esialgse õiguskaitse taotlus.
2. Kohustada K S'i (isikukood) täitma järgmisi Tallinna linna (..... linnaosa valitsuse kaudu) antavaid korraldusi:
 - Pöörduma E S'iga (isikukood) arstide vastuvõtule ning täitma nende poolt lapsele määratud raviskeemi;
 - Pöörduma õppenõustamiskomisjoni E S'ile sobiva õppevormi väljaselgitamiseks;
 - Osalema linnaosa valitsuses lastekaitse spetsialisti juures juhtumiplaani koostamisel ning täitma seda.
3. Toimetada käesolev määrus kätte menetlusosalistele.

INFOKIRJA KOOSTAMIST TOETAB:

Autoriõigus © 2014 MTÜ Perede ja Laste Nõuandekeskus, Kõik õigused kaitstud.
Selle infokirja saajateks on kohalike omavalitsuste sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad.